

‘KESİN TASARILAR YAPMAMALISIN’ ANDORRALI

Murat ÇAĞLAR
Çukurova Üniversitesi
Türk Dili Bölümü
mcaglar@cu.edu.tr

ÖZET

İsviçreli oyun yazarı Max Frisch, *Andorra* adlı oyununda kimlik problemini ele alır ve toplumların kimlik oluşturma çabaları sırasında düşebilecekleri bir tutum yanlısına eleştiri yöneltir. Bu çalışma Max Frisch’in günlüklerinden de yararlanmak suretiyle oyunun hangi bakış açısının ürünü olduğunu, yazarın ele aldığı konuyu eserinde nasıl biçimlendirdiğini tespit etmeye yöneliktir.

ABSTRACT

Max Frisch, who is Swiss play writer, in his play called *Andorra*, focuses on identity problem, and criticizes an attitude mistake into which communities fall during the process of forming their identities. This study, utilizing Max Frisch’s diaries, is directed towards determining the point of view which the play belongs to and how writer forms the subject he focuses on.

Giriş

Max Frisch kendisiyle yapılan bir söyleşide, yazarlık serüveninin tamamında yazma eylemine konu olan temel sorunu şöyle açıklıyor: “Bir şey anlatan her ‘ben’ bir roldür. Yapıtlarımda anlatmak istediğim de budur.” (Bienek, Eylül 1991, 9). Onun bu açıklamasını eserlerinin bütününe yayılan bir problemle, ‘kimlik problemi’yle örtüştürmek mümkündür. Yaşadıkları üzerine bir anlatı oluşturan, böylelikle kendini tanımlayan insan doğal ve zorunlu olarak bir role, bir kimliğe bürünmektedir. Bir anlatıyla oluşan kimlikse yaşananla, gerçeklikle hiçbir zaman tam olarak örtüşmemektedir diğer taraftan. Bu temel sorun ve bu temel sorunun yanında yöresinde dolaşan ilgili diğer sorunlar ayrı ayrı Max Frisch’in eserlerinin konusunu oluştururlar.

Bizim bugün gerçekte sahip olduğumuz şeyler ancak bazı deneyimler ve yaşantı örnekleridir. Bizler yalnız yazarken değil yaşarken bile durmadan yaşantı örneklerimizi dile getiren, deneyimlerimizi ortaya çıkartan öyküler uydururuz. (Bienek, Eylül 1991, 9)

“Uydurduğumuz öyküler”in bir tanımlama, bir kimlik oluşturma çabasının ürünü olduğunu ya da tanımlamaya, kimlik oluşturmaya hizmet eden bir edim olduğunu tespit etmememiz için hiçbir neden bulunmuyor. Max Frisch’in gerçeklik hikâye ilişkisine dair tespiti önemlidir:

Geçmiş zaman bir kurmacadır ama kurmaca olduğunu bir türlü kabul etmek istemez. İnsanın yaşamındaki önemli dönüm noktaları hiçbir zaman gerçekleşmemiş olaylara, henüz bir öykü tarafından ortaya çıkartılmamış bir yaşantının yarattığı kusurlara dayanır, [...]. İşte öykü bunları yalnızca dile getirir. (Bienek, Eylül 1991, 9)

Bir kurmacadan söz ediyor Max Frisch. Yaşadıklarımızı (kendimizi, varlığımızı) ifade etmeye başladığımız andan itibaren bir kurmacayı üretmeye başlamış oluyoruz. Bu eylemin sonuçlarının ise bir buluş niteliği taşıdığından söz ediyor yazar. Ona göre ‘kurgu’ kendini yaratmak, var etmek, kendine bir kimlik oluşturmak, kendini tanımlamak zorunda olan insanın temel edimlerinden biridir (Bienek, Eylül 1991, 9).

Onun bu tespitini günlüklerinde sözü geçen bir başka konuyla bağdaştırmak mümkündür. *Günlükler*’inde “Kesin tasarılar yapmamalısın” der yazar İncil’den yaptığı bir alıntıyla. Kişinin kendini tanımlama, kimlik kazanma sürecinde ‘kesin tasarılar’ yapmasının sakıncalarına değinir. ‘Kesin tasarılar’ yapmak, sınırlarını çizdiğimiz kişiyi o sınırlı alana hapsedmek ve sınırları kalın hatlarla çizilmiş bu alanda yaşamasını beklemek anlamına gelmektedir ve kişinin değişmesine, gelişmesine fırsat vermeyen yok edici bir tutum olarak belirir. Yazarın insanın tasarılarını değişmez kılmasından söz ettiği açıktır. Kimliğini oluşturma gayreti içerisindeki insan elbet belli bir tasarı etkinliğinin içinde olacaktır; sorun bu tasarı etkinliğinden değil, tasarımı değişmez kılma çabasından kaynaklanmaktadır. Tasarıyı değişmez kılma yanılığı o tasarıya uymayanı değiştirme (hükmetme, cezalandırma, yok etme, dışlama) eğilimini beraberinde getirmektedir çünkü. Kesinliğin getirdiği yanılığardan kurtulmanın yolu ise bu kesinliği esnetmekten, yumuşatmaktan geçmektedir. Frisch, bu formülün önşartını sevgi olarak açıklar. Sevginin her tür önyargıyı silebileceğini, “kesin tasarılar yapmaya” izin vermeyeceğini dile getirir (Frisch, 2008, 29).

Yazarın söyleşisinde dile getirdiği görüşlerle *Günlükler*’inde dile getirdiği görüşler birbirini tamamlar niteliktedir. Her ikisi de kimlik problemiyle yakından ilgilidir ve bu yanıla *Andorra* adlı oyun için bize rehberlik edebilir.

Andorra

*Andorra*¹ adlı eserinde Andorra adında bir ülkenin halkını, Andorralıları anlatır Max Frisch. Aralarında yaşayan bir Yahudi gence sahip çıkamayan, “ötekileştirmek” suretiyle bu genci Siyahların katline terk eden bir halktır Andorralılar. Oysa ‘beyaz bir halk’ (!) oldukları için o Yahudi genci vaktiyle Siyahların zulmünden kurtarmış (!), sahip çıkarak aralarına almışlardır. Çizdiği toplumsal profile ağır bir eleştiri yöneltir yazar. Bu ağır eleştirisinin kaynağını yazarın kimlik olgusuna yaklaşımında ve

¹ İncelemede eserin Sevgi Sabuncu tarafından yapılmış, 1972–73 sezonunda Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından sahnelenmiş olan çevirisinden yararlanılmıştır. Çalışma boyunca yapılacak alıntılar “tablo” numaraları verilerek gösterilecektir.

bununla ilgili olarak yukarıda sözünü ettiğimiz “kesin tasarılar yapma” yanlışlığına ilişkin tespitlerinde aramak yerinde olacaktır.

Andorralılar

Andorra'da Andorralıların kendilerini tanımlayışları dikkat çekicidir. Komşu ülke halkı Siyahların karşısında beyazlıkla var olmaya çalışan bir halktır Andorralılar. Beyaz oldukları kanaatini sözle ifade edilmese de, kendileri için söyledikleri sözlerden ve hasımlarını ‘Siyah’lıkla nitelendirmelerinden rahatlıkla çıkarabiliriz bunu.

St. George Günü'nde evlerini beyaza boyarlar. Siyahların, bu beyaz evleri kıskandıklarını düşünmektedirler. Babasının evini beyaza boyayan Barblin, o sırada yanından geçen Papaz'a sorar: “Söyledikleri doğru mu efendimiz? Sözde öte tarafta oturan siyahlar, beyaz evlerimizi kıskandıkları için saldıracaklarmış. [...]” Papaz görüşünün devamında Barblin'i yanıtlar: “Bize niçin saldıracaklarmış! [...] Bir kere bizim tarlalarımız taşlı. Zeytinlerimiz de onlarınkinden iri değil. Bizden ne istiyebilirler? Andorra güzel bir ülkedir. Ama yoksuldur da. Sakin bir ülke, güçsüz bir ülke. Tanrıdan korkan, dindar bir ülkedir.” (1. Tablo)

Andorralı asker, “Yahudi genç” Andri karşısında böbürlenirken Andorralılar hakkındaki düşüncesini “Bir Andorralı korkak olamaz” diyerek açıklar. (1. Tablo)

Marangoz, Andri'yi çıraklık sınavından geçirirken, Andorralıların yaptığı iskemlelerle, o iskemlelerin Andorra'da yetişen ağacıyla övünür. (3. Tablo)

Doktor hastası Andri karşısında durmadan böbürlenir: “Andorra'lılar sade ve alçak gönüllüdürler. Dalkavukluk yapmazlar. Yoksa ben daha neler neler olurum. Her zaman her yerde söylerim: Andorra örnek bir ülkedir. Orda herkese gerçek değer verilir. [...] Andorra küçük bir ülkedir ama özgür bir ülkedir. Dünyada hangi vatanın böylesine güzel bir adı vardır? Hangi halk Andorra halkı kadar özgürdür.” (4. Tablo)

Andorralılar, Siyahların Andorra'ya saldırması için bir neden bulunmadığı yönündeki görüşlerini de kendi olumlu niteliklerine dayandırırılar.

DOKTOR – Benim söylemek istediğim şu ki: Ben dünyayı gezmiş, bir adamım. İnanın bana, hiçbir millet bizim kadar sevilmiyor.

MARANGOZ – Orası öyle.

DOKTOR – Bu gerçeği göz önüne alarak kendimize soralım: Andorra gibi bir ülkeye kim ne yapabilir?

HANCI – Bu doğru.

ASKER – Doğru olan ne?

HANCI – Hiçbir millet bizim kadar sevilmiyor.

MARANGOZ – Orası öyle.

DOKTOR – Sevmek de kelime mi? Ben öyle insanlara rasladım ki Andorra'nın nerde olduğunu bile bil-

miyorlardı, ama yeryüzündeki bütün çocuklar Andorra'nın bir sığınak, barışın, özgürlüğün, insan haklarının sığınağı, barınağı olduğunu bilir.

HANCI – Çok doğru.

DOKTOR – Andorra adı, çok anlamları içine alan bir anlam anıttır. Ne demek istediğimi bir anlasanız... [...] Cesaret edemeyeceklerdir, diyorum.

ASKER – Peki ama niçin?

HANCI – Çünkü anlam anıttıyız da ondan.

ASKER – Ama onlar bizden güçlü.

HANCI – Biz seviliyoruz da ondan.

[...]

DOKTOR – [...] Buna cesaret edemiyceklerdir, diyorum. İsterse bir misli daha tankları, paraşütleri olsun bunu yapamazlar. Büyük şairimiz Perrin'in de söylediği gibi: Suçsuzluğumuz silâhımızdır ya da silâhımız suçsuzluğumuzdur. Yeryüzünde hangi Cumhuriyet bu sözleri söyleyebilir? Yeryüzünde hangi millet bizim gibi bütün dünyaca suçsuz millet diye tanınır. Soruyorum size dünya vicdanına suçsuz olduğunu bizim gibi haykırabilecek bir millet daha var mıdır?

[...]

DOKTOR – Andorra'lılar, şunu unutmayın ki tarihte hiçbir halk sebep gösterilecek bir suçu olmaksızın tecavüze uğramamıştır.” (8. Tablo)

St. George gününde evlerini beyaza boyayan Andorralıların zihinlerinde de kendilerini beyaza boyamaya çalıştıkları, bunun kurgusunu oluşturdukları açıktır. Kendini kesin bir dille tasarlamaya çalışan Andorralılar için yapılması gereken bir şey daha vardır: Kendisinden olmayanı bulup çıkarma, onu “ötekileştirme”. Ötekileştirme ihtiyacının kurbanı “Yahudi genç” Andri'dir. Andorralılar kendi hikâyelerini (kimliklerini) kesin bir dille tasarladıkları gibi ötekileştirdikleri kişinin, Andri'nin hikâyesini (kimliğini) de kesin bir dille tasarlama yolunu seçerler.

Bir “öteki” olarak Andri

Andorralılar için bir “Yahudi”dir Andri. Bir Yahudi ne ise, Andri de odur: Paraya düşkün, ticarete meraklı, hırslı, sinsi, duygusuz, geveze vs. Bu özelliklerin bir Yahudi'nin kanında bulunan özellikler olduğu kanaatindedirler.

Marangoz, Andri'yi yanına çırak vermek isteyen Öğretmen'e çıkışır: “[...] Niçin marangoz olmak istiyor sanki. Kanında olmayan için zordur. Kanında da olamaz. Yani işte... Niçin tefeci olmuyor? Meselâ yani niye borsacı olmuyor, meselâ yani...”

(1. Tablo) Görüşünü 3. Tablo’da Andri’nin yüzüne karşı da yineler: Çıraklık etmesi için yanına almıştır ama hiçbir zaman iyi bir marangoz olamayacağını düşünmektedir.

Andri’yle çekişen Asker’in sözleri de Marangoz’unki ile aynı bakış açısının ürünüdür: “Siz Yahudiler paradan başka bir şey düşünmezsiniz.” Aynı çekişmede Andri’nin bir “korkak” olduğunu iddia eder Asker. “Niçin korkakmışım?” sorusunun cevabı ise son derece basittir: “Çünkü Yahudisin.” (1. Tablo)

2. Tabloda Barblin’le sohbet eden Andri, ona Andorralıların kendisi hakkında söylediklerini aktarır: “Biz Yahudiler duygusuzmuşuz. [...] Yahudilerde hırs vardır ama ruh yoktur biliyor musun?” Andri kendisine söylenen sözleri dikkate almaya başlamış; doğru olup olmadıklarını anlama ihtiyacıyla kafasında evirip çevirir hale gelmiştir.

Yahudilerden Doktor da dertlidir. Neredeyse suçlu ilan etmiştir onları. “Ben onları bilirim,” der muayenesi sırasında sohbet ettiği Andri’ye. Ardından ekler: “Dünyanın neresine gidersen git. Bu her şeye burnunu sokanlar milleti her yere el atmıştır. En berbat yönleri hırslarıdır. Dünyanın bütün kürsüleri onların ellerinde. Bizim gibi alçak gönüllü Andorra’lılara vatana dönmek düşer. Yahudi düşmanı değilim ben. Bir çoklarını kurtarmışımdır. Ama bunun karşılığı ne oldu? Hiç. Adam olmaz onlar. Dünyanın bütün kürsülerine tünemişler.” (4. Tablo) Kendi başarısızlıklarının faturasını Yahudilere çıkarma eğilimindedir Doktor; ötekileştirme çabası bu nedenle daha da manidardır.

“Yahudi” kimliği altında ötekileştirilen Andri, bu tutum içerisindeki Andorralıların yergisiyle karşılaşır sürekli. Yalnızca Papaz bunun dışındadır. Andri’yi olumlu bulmaktadır o. Üstün niteliklere sahip olduğunu düşünmektedir ama her ne kadar olumlu da, Yahudileri kendi halkından o da ayırır. Ötekileştirme tutumunun bir başka şeklidir karşılaştığımız.

PAPAZ – [...] Yıllardır gözlüyorum seni.

ANDRİ – Gözlüyor musunuz?

PAPAZ – Elbette.

ANDRİ – Niçin gözleyip duruyorsunuz beni?

PAPAZ – Hoşuma gidiyorsun Andri. Hepsinden çok sen hoşuma gidiyorsun, evet özellikle onlardan başka olduğun için. Niçin başını sallıyorsun? Onlardan akıllısın. Sende hoşuma giden de bu. Sana bunu söyleyebildiğim için sevinçliyim. İyi ki geldin Andri. Geldin de sana bunu söyleme fırsatı buldum.

ANDRİ – Doğru değil bu.

[...]

PAPAZ – [...] Biz kendimizi sevmezsek başkaları bizi nasıl sevsin? İsa karşıdakini kendin gibi sev, demiyor mu? Biz kendimizi kabullenmeliyiz önce. Bu da

senin yapmadığın şey işte. Niçin ötekiler gibi olmak istiyorsun. Sen onlardan akıllısın, uyanıksın, inan bana. Niçin o aptallar gibi futbol oynuyor, çimenlerde koşturuyorsun. Sırf bir Andorra'lı olmak için yapıyorsun bunu. Seni sevmiyorlar biliyorum. Başkasın da ondan. Düşünüyorsun sen, duymaktan çok düşünmeyi bilen insanlar da lâzım. İşte ben seni böyle olduğun için seviyorum. Bana niçin öyle bakıyorsun. Ben Yahudilere öyle oldukları için hayranımdır. Einstein'i düşün. Bütün ötekileri, Sipinoza'yı. (7. Tablo)

Bu kez –sözde- “olumlu özellikleri” dolayısıyla ayrımcılığa tâbi tutulmaktadır Andri. Ne kadar olumlu olurlarsa olsunlar söz konusu özellikler de Andorralılarınkinden farklıdır. Beyaz olan yalnızca Andorralılardır çünkü.

Örneklere dikkatli bakıldığında görülecektir ki, ‘kesin tasarı yapmak’, *olumsuzluğu* olduğu kadar *olumluluğu* da içinde barındırmaktadır. Yazar böylelikle her iki yaklaşımın da bireyi olumsuz kıldığına altını çizmektedir.

Ya gerçek

Andorralılar, her ne kadar kendilerini “beyaz”, hasımlarını “siyah”, Andri’yi de olumsuz özelliklerle örülü bir Yahudi olarak tanımlasalar da; anlatılarını, kimliklerini bu şekilde “kurgulasalar” da gerçeğin bu “kurgu”yla ilgisi yoktur. Andri, her şeyden önce bir Yahudi değil, gerek Andorra’da yaşıyor olması bakımından, gerekse Andorralı bir babanın oğlu olması bakımından gerçek bir Andorralıdır. Andorralılara “kurguladıkları” kimliklerinde olduğu gibi cesur, becerikli, alçakgönüllü ya da suçsuz değillerdir. “Kurguladıkları”, sahip olmayı istedikleri nitelikleri ile gerçeklikleri hiçbir şekilde örtüşmez.

“Oğlunu” Marangoz’un yanına çırak vermek isteyen Öğretmen’in büyük miktarda paraya ihtiyaç duymasından yararlanmaya çalışan Hancı, Andorralıların paraya düşkünlüğünü kendi diliyle itiraf eder: “Andorra’lılar efendi insanlardır. Ama para söz konusu olunca yahudiden farkları kalmaz.” (1. Tablo).

1. Tablo’da, “[Siyahların Andorra’yı işgal etmeleri halinde] Kanımın son damlasına kadar savaşıcağım, yenik düşmektense ölmek bin kere iyidir,” diyen Asker, Andorra işgal edildiğinde (12. Tabloda), Yahudi avında Siyahlarla işbirliği yapan birine dönüşür. Bir korkaktır gerçekte.

Andri için düzenlenen çıraklık sınavında Andorralıların çok iyi marangoz olduğu iddiasıyla böbürlenilen Marangoz, “[çok iyi anladığımı iddia ettiği] sedir ağacı”yla “kayın ağacı”nı –bile- birbirinden ayıramaz. Aynı sınavda görüşü sorulan ve bir Andorralı olan Kalfa ise, kendisine iyi bir iskemlenin nasıl olması gerektiğini soran ustası karşısında, Andri’nin hazırladığı iskemleyi sahiplenip onun başarısı adına gizlenecek kadar beceriksiz, korkak ve yalancısıdır.

Memleketini çok sevdiği için yurt dışında kalmadığını söyleyen Doktor ise –gerçekte- başarısızlıkları dolayısıyla yurt dışında tutunamadığı için Andorra’ya dönmüş olan, “sıfatlara önem vermediği”ni söylediği halde kendisini profesör olarak tanıtan, alçak gönüllü olduğunu söylediği halde varsaydığı üstün özellikleriyle böbürlenen, Yahudi düşmanı olmadığını söylediği halde “kurtardığı” Yahudiler için karşılık bekleyen bir adamdır.

Hancı, ülkelerini ziyaret eden Senyora’yı “kaldırım taşı”yla öldürdüğü halde suçu “Yahudi” Andri’nin üzerine atacak kadar kötülüğe meyilli ve korkaktır.

Askerse, asker olduğu için istediği kızı alabileceğini, bunun kendisinin hakkı olduğunu düşünebilecek kadar şımarık; içinde bulunduğu toplumu Andri aleyhine kışkırtabilmek için çocukça iftiralara başvuracak kadar ahlâksız ve sorumsuz biridir.

Kötüledikleri Andri’nin de, gerçekte, kendisine isnat edilen suçlamalarla ya da kendisinde var olduğu söylenen niteliklerle hiçbir ilgisi yoktur. Andri, her şeyden önce bir Yahudi değildir. Onun bu özelliği –en taraflı seyirci karşısında bile- bütün suçlamaları, bütün nitelermeleri asılsız kılacak önemli bir veri niteliğindedir.

Andorralılar gerçeğin değil; kendi hikâyelerini, “kurgularını” oluşturmalarının, kendileri için bir kimlik geliştirip bu kimlik sayesinde hayata tutunmanın peşindedirler. Ancak bu tutum içerisindeyken yukarıda sözünü ettiğimiz yanlışa saplanmaktan kurtulamazlar. “Kesin tasarılar” yapmaları, bu tasarının bir sonucu olarak ötekileştirmeye yönelmeleri onları kendiliğinden suçla sevk etmektedir çünkü.

Max Frisch, oyundaki tipleri çoğunlukla kendi ifadeleri ile olumsuz kılmaktadır. Tiyatroda ‘dolaylı tanımlama tekniği’ olarak ifade edebileceğimiz bu yaklaşım, izleyici üzerinde son derece etkili olmaktadır. Kesin tasarılar yapan kişi veya toplumun ‘kendini, diliyle ipe götürmekte’ olduğu seyircinin gözünden kaçmayacak bir düzenleme olarak önemlidir.

Bir çözüm anahtarı olarak sevgi

Frisch, “kesin tasarılar yapma” yanlışını *Günlükler*’inde ağır sözlerle eleştirir; “sevgisizlik”, “ihamet” olarak niteler (Frisch, 2008, 30). Bu tespitle oyundaki yaklaşımın örtüştüğünü görürüz. Sevgisiz insanlardır Andorralılar. İhanet ederler Andri’ye. Tutundukları ‘yanlış’, aralarından birini cellâda teslim etmelerine neden olacak kadar ciddi bir yanlıştır. Bu yanlış (yanılgı) oyunun dramatik yapısı adına son derece önemlidir. Dramatik olan bu yanlıştan (yanılgıdan) doğmaktadır çünkü.

Diğer taraftan, oyunda Andri’yi seven Barblin’in bu yanlışın içinde yer almadığını görürüz. Andri’ye dair hiçbir “kesin tasarı” içine girmemiştir o. Sevmektedir çünkü. Sevgisiz Andorralılardan değildir. Yazarın *Günlükler*’inde dile getirdiği şu görüş bu bağlamda önemlidir:

İlginçtir, özellikle sevdiğimiz insanların nasıl biri olduğu hakkında çok az şey söyleyebiliyoruz. Ama sevgiyi sevgi yapan, sevgideki o mucizeyi oluşturan, bizi yaşamın ikileminde

tutması, bir insanın bütün gelişimini takip etmeye hazır olmamız değil mi zaten? İnsanın sevildiğinde kendini değişmiş, gelişmiş hissettiğini ve seven insanın da onun en yakın, en iyi tanıdığı insan olmaya başladığını biliriz. Âşık insan her şeyi ilk kez görmüş gibidir. Aşk bizi her türlü tasarıdan özgür kılar. (Frisch, 2008, 29)

Barblin “kesin tasarılar yapma” yanlışına düşmediği gibi, -zamanı geldiğinde- bu yanlışa düşenlerin karşısına dikilmeyi de bilir. Seven biri olması özelliğidir ki Barblin’i Siyahlar karşısında direnmeye sevk eder. Oyunun sonundaki Yahudi avı sırasında, farklı bir tutum geliştirerek tek başına direnen, büyük kalabalığı direnmeye teşvik eden odur. “Kesin tasarılar” üretmeyerek karşısındakine yaşama şansı, kendisine de yaşamı savunma gücü kazandırmıştır.

Çözüm de tam bu noktada somutluk kazanır. Sevginin bir çözüm anahtarı olarak sunulduğu açıktır. Dindar olmasa da Hristiyan kültürü ile büyüyen Max Frisch, -büyük olasılıkla- ‘Nächstenliebe’ diye tanımlanan ‘birlikte yaşadığın insanları sev’ düsturuna gönderme yapmaktadır.

Günlüklerde yer alan küçük bir nottan oyuna

Andorra oyununun oluşmasına zemin teşkil eden fikir, Max Frisch’in 1946–49 yılları arasında yazdığı *Günlükler*’inde küçük bir not olarak yer alır (Bknz. Frisch, 2008, 32–33). *Günlükler*’e düşülen notta yer alan öyküyle oyunun öyküsü genel hatlarıyla aynıdır. Olaylar dizisinde gerçekleşen birkaç değişikliği bir yana bırakırsak oyunla günlüklerde yer alan not arasındaki tek fark oyunun finalidir. Nottaki hikâye taslağında, en çok Andri’nin ölüm biçiminden rahatsız olan Andorralılar, yanılığarı karşısında dehşete düşerler. Onu öldürenlere çok kızarlar. Andri’nin kendileri gibi bir Andorralı olduğunu öğrendiklerinde ise yaşadıkları olayın sözünü bile etmez olurlar. “Her aynaya baktıklarında Yehova’nın yüz ifadesine sahip olduklarını” görür olmuşlardır çünkü (Frisch, 2008, 33).

Hikâye taslağındaki bu düzenleme dikkatleri daha çok Andri’nin üzerine çekmektedir. Öykü Andri’nin öyküsü olarak belirir. Nitekim taslak hikâyenin adı bile Andorra’lı Yahudi’dir. Günlüğüne düştüğü bu notun ardından on küsur yıl geçtikten sonra kaleme aldığı *Andorra*’da ise hikâyenin Andri değil, Andorra üzerine kurulu olduğunu görürüz. Eksende yer alan, eleştiri yöneltlen onların kusur ve davranışlarıdır.

Kimdir Andorralılar?

Frisch, *Andorra*’nın Avrupa’nın küçük ülkesi Andora’yla ya da başka bir ülkeyle ilgisi bulunmadığını özellikle belirtiyor. Fakat onun bu açıklaması incelemecileri ve araştırmacıları tatmin etmiyor olsa gerek ki -pek çok ayrıntıdan hareket ederek- oyunda sözü geçen Andorra’nın İsviçre (hatta Almanya) olduğunu savlayanların sayısı hayli çoktur (Kuruyazıcı, Eylül 1991, 31). Bu görüşlerin ardından gitmek için –tıpkı onları savlayanlar gibi- oyun içinde pek çok destekleyici unsur bulunabilir. Ancak

Andorra'nın İsviçre olabileceğini düşünenlerin yanı sıra Almanya olabileceğini düşünenlerin de varlığı yazarın ne kadar titiz bir çalışma yürütmüş olduğunu kanıtı sayılmalıdır. Bir model ülkedir Andorra. Belli bir ülkeyi/toplumu değil, aynı davranış özelliklerini gösteren pek çok ülkeyi/toplumu aynı anda imler.

Oyunun bu özelliği, yazarın oyununu herhangi bir halkı eleştirmek için değil; belli bir davranış kalıbını ("Kesin tasarılar yapmak") eleştirmek için kaleme almış olduğunu gösterir. Yazarın aldığı tedbirler sayesinde ki Andorra herhangi bir ülkenin adı olmaktan çıkıp bir davranış kalıbının adına dönüşür. Oyun bu yanı sıra güçlü bir mecaz niteliği kazanmaktadır.

Önyargılarla hareket etmek / "kesin tasarılar yapmak"

Andorra'da ele alınan davranış şekillerinin önyargılarla açıklanması da mümkündür. Nitekim oyun okunduğunda, ilk aşamada dikkati çekecek unsur da bu olacaktır. Oyunda ele alınan tutum ve davranışlar, ağırlıklı olarak önyargı kavramını çağırır niteliktedir. Ancak ele alınan davranış yanlısını önyargı kavramıyla açıklamaya çalışmak oyunu analiz etme çabamızda bize yeterince yardımcı olmayacaktır. Önyargıların ne derece kaçınılabilir olduğu ciddi bir tartışma konusudur çünkü. Diğer taraftan, sorunu "kesin tasarılar yapma" hatası şeklinde ifade ettiğimizde, tespitimiz, çözümünü (kaçınılabilir olanı) içinde barındıracağından çok daha güçlü bir rehber olarak işlev görecektir. Yazarın günlüklerinde, İncil'den yaptığı bir alıntıyla bunu dile getirmesi konuyu ne derece önemseydiğinin göstergesi sayılmalıdır.

Sonuç

Max Frisch'in diğer eserlerinde olduğu gibi *Andorra*'da da temel problem kimliktir. Yazar oyununda, kimlik edinme sürecindeki toplumların içine düşebilecekleri bir tutum yanlısından söz eder. "Tasarılar yapmak" kimlik edinme sürecinde belki kaçınılmazdır ama "kesin tasarılar yapmak" ve kesin tasarılarla oluşturulan kimlikleri hayata geçirmek için birilerini "ötekileştirmek", toplumları ölümcül sonuçlara götürebilecek ciddi bir yanlıştır.

Max Frisch, *Andorra*'da sözlerini bir model ülke yardımıyla biçimlendirir. Eleştiri belli bir ülkeye ya da belli bir halka değil; tasarılarını kesinleştirme hatasına düşen bütün halklardır.

Ele alınan tutum yanlısının varlığını bütün şiddetiyle korumakta olduğunu göz önünde bulundurursak, oyunun güçlü felsefi altyapısıyla günümüzde de güncelliğini korumakta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Biemek, H. (Eylül 1991) "*Max Frisch ile konuşma*", (Çev: Selahattin Dilidüzgün), Hürriyet Gösteri, İstanbul, (130, Max Frisch Özel Eki: 8-11).

- Frisch, M. (...) *Andorra*, (Çev: Sevgi Sabuncu), Devlet Tiyatroları Dramaturgi Bürosu, Ankara.
- Frisch, M. (2008) *Günlükler 1946–1949*, (Çev: Dilman Muradoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kuruyazıcı, N. (Eylül 1991) “*Andorra’ya İki Değişik Yaklaşım Eleştiri mi Özeleştiri mi?*”, Hürriyet Gösteri, İstanbul, (130, Max Frisch Özel Eki: 27–32).